

К. Ягельська, к.е.н.

Донецький національний технічний університет

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ІНДИКАТОРІВ ВИПЕРЕДЖАЮЧОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високою динамікою на тлі потужних процесів глобалізації, що охопили практично всі сфери життя. Саме в цей перехідний період особливу увагу слід приділити питанням розвитку, визначивши вірний вектор руху не тільки окремо взятої країни, але всієї світової цивілізації.

Економічний розвиток являє собою якісні структурні трансформації економічної системи та її функціонування, враховуючи поліпшення соціального та духовного рівня життя [1]. Хоча якість структури економічної системи вбачається в її збалансованості та пропорційності, структура системи є динамічною, відтак структурні трансформації відбуваються за умов перетворення хоча б одного елемента системи [2, с.29]. Тому, виважений підхід до виявлення та вимірювання змін таких елементів має ґрунтуватися на принципах системності. Особливої уваги в даному аспекті набуває проблематика випереджаючого економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням соціально-економічного розвитку присвячено увагу таких провідних вчених, як Г.-П. Мартин, Х. Шуман, М. Алле, Р. Нельсон, С. Дж. Уінтер, Е. Дж. Блейклі. Серед робіт вітчизняних дослідників слід виокремити напрацювання В. Геєця, А. Гальчинського, А. Мельника, Ю. Пахомова, А. Філіпенка, Б. Буркінського, Я. Жаліла, О. Власюка, Ю. Полунєєва, В. Онищенко, А. Сухорукова, О. Грішнєвої. Окремої уваги в сучасних умовах світового прискорення потребує дослідження випереджаючого економічного розвитку, вагомий внесок до якого додали А. Ослуд, К. Поланьї, Д. Норт, Я. Корнаї, Л. Бальцеревич, О. Норгаард, Л. Чаба.

Водночас масштабність та динамічність проблеми потребує постійних доопрацювань та вимагає системного підходу, який дозволив би запобігти посиленню структурних диспропорцій та досягти збалансованості розвитку економіки.

Метою статті є визначення комплексу індикаторів випереджаючого національного економічного розвитку на основі системного підходу.

Основна частина. Зазвичай показники економічного розвитку класифікують за чотирма групами. До першої відносять валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний дохід, національне багатство, сукупний суспільний продукт (ССП), кінцевий суспільний продукт (КСП), чистий національний продукт, особистий дохід (ОД). Ця група відображає загальнонаціональний розвиток виробництва. Друга група описує рівень використання виробничих фондів, матеріальних і сировинних ресурсів, отже, до неї відносять виробничі фонди і їх структуру, коефіцієнти відновлення й вибуття виробничих фондів, фондівіддачу та фондомісткість. Третя група характеризує трудові витрати й рівень зайнятості робочої сили у сферах виробництва, а четверта дозволяє визначати фінансові можливості країни, формувати й використовувати грошові доходи, аналізувати вплив інфляції на рівень зарплати, цін, процентних ставок. Водночас, вчені по-різному вбачають пріоритетність показників, зосереджуючись на різних з них під час проведення досліджень. Так, О. Коротич оцінює динаміку економічного розвитку за допомогою індексу зростання валового внутрішнього продукту, валового внутрішнього продукту у розрахунку на одну особу, індексу споживчих цін, мінімальної заробітної плати, середньомісячної заробітної плати, середньомісячних наявних доходів, місячної пенсії. Результати аналізу вченого за названими показниками свідчать про позитивну динаміку в національному економічному розвитку, що не є адекватним в його глобальному аспекті. На наш погляд, даний підхід є дуже вузьким і не точним [3].

О. Дубовой та О. Кіндрат пропонують оцінювати динаміку основних макроекономічних показників з позицій економічного зростання, задля чого

зосереджуються на аналізі динаміки ВВП країни, аналізі динаміки ВВП на душу населення, аналізі фінансово-податкових інструментів механізму державного регулювання економічного зростання та аналізі ефективності використання грошово-кредитних інструментів механізму державного регулювання економічного зростання з визначенням можливих шляхів покращення [4]. Безумовно, економічний розвиток тісно пов'язаний з економічним зростанням, що розуміється як стійке збільшення масштабів господарської діяльності, яке відбивається на кількості виробленого продукту, тобто є кількісним збільшенням економічних показників. Оскільки загальновизнаною мірою економічного зростання є показники абсолютного приросту (темів приросту) реального обсягу випуску в цілому (на душу населення), продуктивність праці, трудомісткість продукції, а також соціальні показники, як динаміка дозвілля населення, рівень освіти, ступінь соціального захисту, якість медичного обслуговування, розвиток інфраструктури, інвестиції в людський капітал та інші, за рівнем економічного зростання можна судити і про економічний розвиток (не дарма ВВП є одним з основних макроекономічних показників). З іншого боку, саме розвиток економіки слугує основою для її подальшого зростання.

Іноді аналітика ґрунтується на таких показниках, як частка населення, що знаходиться за межею бідності, рівень безробіття, співвідношення доходів найбагатших й найбідніших громадян, частка видатків бюджету на соціальну допомогу й соціальні програми, рівень злочинності [5, с.203].

Окремо слід назвати показники, до яких не менше за інших прикута увага під час аналізу економічного розвитку, але вони хаотично зустрічаються в публікаціях, це: ступінь участі держави в економіці, структура народного господарства, роль зовнішньої торгівлі, дефіцит бюджету, рівень державного боргу, інфляція, чиста частка інвестицій у ВВП, частка промислових продуктів у загальному обсязі товарного експорту, річний рівень споживання енергії на душу населення, частка промисловості, що інтенсивно використовує невідновлювані природні ресурси, частка у виробництві доданої вартості,

підтвержені запаси мінеральних ресурсів, підтвержені резерви енергії викопного палива, загальна офіційна допомога розвитку, надана або отримана як відсоток від ВВП, відношення боргу до валового національного продукту, відношення витрат на виплату зовнішнього боргу до величини експорту, імпорт засобів виробництва, конкурентоспроможність економіки, людський капітал на душу населення та індекс економічної свободи.

Для порівняння країн за рівнем розвитку до показників, за якими відбувається оцінювання, додають ще убудованість у світову економіку, рівень корупції, місце у провідних світових рейтингах, фінансові та економічні рейтинги і оцінки провідних світових рейтингових агентств.

Плавна зміна основних макроекономічних показників як ВВП, ВВП на душу населення, ВНД, ВНД на душу населення, реальна заробітна плата, рівень безробіття, норма прибутку свідчить про еволюційної фазі економічного розвитку, стрибкоподібна зміна - про знаходження господарської системи в точці біфуркації. В якості універсального кількісного показника рівня економічного розвитку висувається або підвищення органічної будови капіталу, або зростання частки обробної промисловості, або прискорені темпи зростання сектору, що виробляє предмети розкоші. Але підвищення органічної будови капіталу і зростання частки обробної промисловості виступають показниками рівня економічного розвитку тільки на його індустріальної стадії. Прискорення темпів зростання сектору, що виробляє предмети розкоші, теж притаманне лише певній його стадії. Та й можливість існування універсального кількісного показника рівня економічного розвитку досить сумнівна, бо економічний розвиток накладає відбиток на всі сторони життя кожного індивіда й суспільства в цілому [5, с.31].

Деякі вчені дотримуються думки (Д.Белл, К.Кларк, Ж.Фурастье, У.Ростоу, О. Орехова), що рівень економічного розвитку може бути визначений якісними показниками, що відображають ступінь виконання господарської системою своїх цільових функцій, в той час як кількісні показники дають уявлення про рівень економічного розвитку лише в грубому наближенні, і в

міру зміни суспільних потреб і способів їх задоволення повинні змінюватися. При цьому оцінка якісних результатів економічного розвитку тільки за допомогою чисто економічних показників неадекватна і не відображає всієї повноти нерівномірності протікання процесу. Вимірювання має бути комплексним і включати поряд з економічним ще й соціальний, інституційний, інвестиційний та інші напрямки [5, с.31-32].

Серед соціальних показників економічного розвитку найбільшого поширення набули синтетичні індекси, що розробляються Програмою розвитку ООН: індекс розвитку людського потенціалу, індекс, що враховує нерівність у розподілі національного доходу, індекси убогості населення для країн, що розвиваються, і розвинених країн. Міжнародними організаціями розроблено цілий ряд комплексних соціально-економічних показників: індекси якості та умов життя, економічного добробуту, реального і соціального прогресу, шкала очікуваної тривалості щасливого життя та комплексна шкала якості життя [5, с.31-32]. Найбільш відомими інституційно-економічними показниками, які оцінюють роль інститутів в економічному розвитку, є індекси мікро- та макроекономічної конкурентоспроможності країн, розвиненості комунікаційного середовища, здібності до інновацій, оцінки політичних та інституційних перетворень в країні [6].

В цьому ракурсі найбільш всього нам імпонує методологія оцінки стійкого розвитку, розроблена ООН, що може бути частково або повно застосована при оцінці економічного розвитку країни. Методологія включає оцінку за індикаторами соціальних аспектів сталого розвитку, індикаторами економічних аспектів, індикаторами екологічних аспектів та індикаторами інституційних аспектів сталого розвитку [7].

В межах даного дослідження ми розглядаємо економічну систему, що орієнтується на випередження. Оскільки системний підхід передбачає дослідження будь-якого об'єкта як цілісного утворення з урахуванням властивостей його елементів, а також нової якості, що виникає внаслідок об'єднання цих елементів у систему [2, с.17], він є цілком адекватним для

дослідження «обсягів економічної системи» (за Є. Слуцьким) [8, с.289]. Системний підхід являє собою сукупність принципів, що визначають мету і стратегію вирішення складних проблем (причому не тільки об'єкт, а й сам процес дослідження виступає як складна система, завдання якої, зокрема, полягає у поєднанні в єдине ціле різних моделей об'єкта) [9]. Розвиваючи ідею системного підходу в контексті механізму оцінки прогресуючої економічної системи, відмітимо необхідність зосередження на дослідженні об'єкта як цілісного стосовно зовнішнього середовища, на з'ясуванні сутності відносин та зв'язків у системі, характеристиці елементів залежно від специфіки цілого та на з'ясуванні принципів ієрархії елементів системи.

За Р. Цвильовим, структуроутворюючими елементами будь-якої економічної системи є речовина, енергія та інформація [10, с.54]. Фактично всі названі вище показники відображають стан елементів економічної системи. Зміщення ієрархії в структурі системи, що орієнтується на випередження, відображається на посиленні ролі деяких її індикаторів. Оскільки парадигмою випереджаючого розвитку є досягнення кращого результату за менший проміжок часу [11], неможливо оминати такий індикатор як час. Роль та особливості часу як невідновлюваного ресурсу та одного з основних факторів випереджаючого економічного розвитку досліджені нами у [12-13]. Іншим визначальним індикатором випереджаючого економічного розвитку має стати економічна енергія, стан якої свідчить про потенціал та якість рушійних сил економічної системи. Структура та особливості економічної енергії детально розглядаються у [14].

Системний підхід також знайде свій прояв під час з'ясування сутності відносин та зв'язків у системі, в першу чергу, через ієрархічні відносини елементів та їх індикаторів. Наприклад, головними драйверами випереджаючого економічного розвитку та елементами економічної енергії є людський капітал і породжувані ним інновації, тому вони мають досліджуватись окремо, у взаємозв'язку з іншими показниками та в складі системи.

На основі системного підходу до названих методів та показників оцінки розвитку та сталого розвитку сформуємо базовий пакет індикаторів випереджаючого економічного розвитку у таблиці.

Таблиця. Індикатори випереджаючого економічного розвитку на основі системного підходу

Індикатори випереджаючого економічного розвитку		
Тип показника		
стан	реакція	рушійна сила
<i>Рівень кореляційної залежності - високий</i>		
Характер індикатору - системний		
Конкурентоспроможність	Зростання	Економічна енергія
<i>Рівень кореляційної залежності - значний</i>		
Характер індикатору - економічний		
Світові рейтинги (включаючи індекси GII, BCG, ICI, EFD, SII)	ВВП, ВВП, НД, НБ, ССП, КСП, ЧНП, ОД	Технологічний заділ, грошова маса, наукове надбання
Характер індикатору - соціальний		
Людський капітал	Ступінь довіри владі та ЗМІ	досвід, інтелектуальний капітал, духовно-культурна компонента, дисципліна
Характер індикатору - інституціональний		
Рівень розвитку інститутів, стан інфраструктури та ін.	Простота «бюрократичних» процедур	політична стабільність
Характер індикатору - екологічний		
Ресурсний капітал	Геологічні умови та рельєф, кліматичні умови, гідрологічні умови, поверхневі води та водні ресурси, земельні ресурси, рослинний світ, тваринний світ, населення, промисловість та її вплив на довкілля, транспортний комплекс та його вплив на довкілля, водопостачання та водовідведення, стан атмосферного повітря мережа спостережень за станом довкілля, радіоактивне забруднення, промислові та побутові відходи та ін.	Ресурсний потенціал
<i>Рівень кореляційної залежності - достатній</i>		
Характер індикатору - економічний		
Економічні інновації, макроекономічна стабільність, убудованість у світову економіку, рівень	ВВП на душу населення, чиста частка інвестицій у ВВП, частка промислових продуктів у загальному	збагачення за результатами праці

<p>корупції, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, рівень розвитку фінансового ринку, готовність до впровадження технологій, розмір ринку, конкурентоспроможність бізнесу та ін.</p>	<p>обсязі товарного експорту, річний рівень споживання енергії на душу населення, частка промисловості, що інтенсивно використовує невідновні природні ресурси, у виробництві доданої вартості, підтверджені запаси мінеральних ресурсів, підтверджені резерви енергії викопного палива, відношення боргу до ВВП, відношення витрат на виплату зовнішнього боргу до величини експорту, імпорт засобів виробництва</p>	
<p>Характер індикатору - соціальний</p>		
<p>здоров'я і початкова освіта, вища освіта і профпідготовка, виховування, культура, медицина, індекси нерівності та убогості, рівень злочинності, індекс розвитку людського потенціалу та ін.</p>	<p>індекс Гіні, темпи зростання населення, чистий рівень міграції, щільність населення, рівень грамотності дорослих, ВВП, витрачений на освіту, очікувана тривалість життя на момент народження, нормальна вага новонародженого, рівень дитячої смертності, рівень материнської смертності, загальнонаціональні витрати на охорону здоров'я щодо ВВП, середня житлова площа на одну людину та ін.</p>	<p>соціальні програми, здібності до інновацій, духовний та творчий потенціал</p>
<p>Характер індикатору - інституціональний</p>		
<p>розвиненість комунікаційного середовища, якість політичних та інституційних перетворень та ін.</p>	<p>вчені й інженери, зайняті в дослідженнях і експериментальних роботах, витрати на дослідження та експерименти як відсоток від валового внутрішнього продукту, доступ до інформації та ін.</p>	<p>мотивація до дисципліни та праці</p>
<p>Характер індикатору - екологічний</p>		
<p>споживання води на душу населення в країні, використання енергії в сільському господарстві, орні землі на душу населення, охоронювані території як відсоток від загальної площі країни та ін.</p>	<p>зміни у використанні землі, води, зміна стану землі та води та ін.</p>	<p>витрати на зниження забруднення довкілля</p>

Безумовно, викладений пакет є лише початковим етапом, що вимагає доповнення та доопрацювання.

Висновок. Дослідження та опрацювання індикаторів випереджаючого економічного розвитку на основі системного підходу дозволить комплексно, виважено та ретельно підійти до оцінювання динаміки економіки. Представлений комплекс індикаторів має бути зведений у методологію оцінки випереджаючого національного економічного розвитку з урахуванням їх особливостей та відповідності принципам системного підходу.

Перспективами подальших розробок в даному напрямі є зведення методологічного забезпечення оцінки випереджаючого економічного розвитку у єдину структуру, орієнтовану на дослідження взаємодій та механізмів економічної системи, що забезпечують її інтегративні якості.

Література

1. Ягельська К. Гносеологія економічного розвитку / К. Ягельська // Пріоритетні напрями розвитку національної економіки: збірник наукових праць Донецького державного університету управління. – Донецьк: ДонДДУ, 2011. – Т. XII. – С. 148-156.
2. Гранжевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гранжевська. – К.: Знання, 2008. – 431 с.
3. Коротич О.Б. Динаміка соціально-економічного розвитку України та її регіонів / О.Б. Коротич // Актуальні проблеми державного управління. – 2009. - № 1 (35).
4. Дубовой О.Ф. Методика визначення тенденцій економічного розвитку України та чинники, що на них впливають / О.Ф. Дубовой, О.В. Кіндрат // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10. - С.155-161.
5. Орехова Е.А. Развитие теории национального хозяйства в современных условиях: дис. ...докт. экон. наук: 08.00.01 / Елена Анатольевна Орехова. – Волгоград, 2008. – 412 с.

6. United Nations Development Programmer (UNDP). Human Development Report. 2004. N.Y., 2004.
7. Indicators of Sustainable Development. Framework and Methodologies. United Nations, New York, 1996.
8. Слущкий Є.С. Етюд до проблеми будування формально-праксеологічних засад економіки. Записки соціально-економічного відділу. – Т. IV // Є. Слущкий. Визнання. Творча спадщина з погляду сучасності / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання, 2007. – С. 678-693.
9. Сурков Е.Н. Системный подход и его особенности / Е.Н. Сурков, Л.С. Коряшкина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/19_DSN_2010/Matemathics/69636.doc.htm
10. Неоекономика: Очерки теории и методологии / Под ред. А.В. Бузгалина. – М.: Экон. фак. МГУ: ТЕИС, 2003.
11. Ягельська К. Прискорення економічних процесів як ключове завдання економічних реформ / К. Ягельська // Сталій розвиток економіки. - 2013. - №4 (21). – С. 45-49.
12. Ягельська К. Час та інновації як фактори економічного розвитку / К. Ягельська // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. - № 6. Т.2. – С. 222-225.
13. Кендюхов О. Економічний підхід до вивчення часу / К. Ягельська, О. Кендюхов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – №3. – С. 141-148.
14. Ягельская Е. Сущность и структура экономической энергии / Е. Ягельская // Проблемы экономики и менеджмента. - 2013. - № 8 (24). - С.98-111.

Анотація

Ягельська К.Ю. Системний підхід до визначення індикаторів випереджаючого національного економічного розвитку. В статті розглянуто основні підходи до оцінки економічного розвитку країни та обґрунтовано, що дослідження випереджаючого економічного розвитку вимагає системного підходу до вибору індикаторів. Запропоновано виокремлювати економічну енергію як індикатор випереджаючого економічного розвитку. На основі проведеного огляду загальноприйнятих показників сформовано комплекс індикаторів випереджаючого національного економічного розвитку на основі системного підходу.

Ключові слова: економічний розвиток, зростання, прискорення, оцінка

Аннотация

Ягельская Е.Ю. Системный подход к определению индикаторов опережающего национального экономического развития. В статье рассмотрены основные подходы к оценке экономического развития страны и обосновано, что исследования опережающего экономического развития требуют системного подхода к выбору индикаторов. Предложено выделять экономическую энергию как индикатор опережающего экономического развития. На основе проведенного обзора общепризнанных показателей сформирован комплекс индикаторов опережающего национального экономического развития на основе системного подхода.

Ключевые слова: экономическое развитие, рост, ускорение, оценка

Abstract

Yagelskaya E. *A Systematic Approach to Identifying Indicators of Advanced National Economic Development.* The article describes the main approaches to the assessment of the economic development of the country and proved that the investigation of advanced economic development requires a systematic approach to the selection of indicators. The economic energy is suggested as an indicator of advanced economic development. On the basis of the review of the generally accepted indicators a set of indicators of advanced national economic development through a systematic approach is formed.

Keywords: economic development, growth, acceleration, evaluation